

Обставини справи

Перша заявниця в цій справі скаржилася за статтею 8 Конвенції на те, що органи влади Данії відмовили їй в усиновленні дітей – другого та третього заявників, біологічним батьком яких був її чоловік і які були народжені в іншій державі сурогатною матір'ю.

У грудні 2013 року сурогатна мати в Україні народила двійню, другого та третього заявників, після укладення договору про сурогатне материнство з першою заявницею та її чоловіком, які були передбачуваними батьками дітей. Чоловік був біологічним батьком дітей. Українські органи влади видали свідоцтва про народження дітей, у яких першу заявницю вказали матір'ю, а її чоловіка – батьком. Дітей привезли до Данії в лютому 2014 року.

У Данії згідно із Законом про дітей жінка, яка народжує дитину, є законною матір'ю дитини. Відповідно, угода про сурогатне материнство, в якій зазначено, що перша заявниця мала бути названа матір'ю двох дітей у свідоцтвах про народження, не мала юридичної сили в Данії. Однак діти отримали данське громадянство через родинні зв'язки з батьком. Крім того, у березні 2018 року органи влади схвалили надання першій заявниці та її чоловіку спільної опіки над дітьми. Однак вони відмовили першій заявниці в усиновленні дітей, оскільки сурогатній матері було сплачено за згоду на усиновлення. Органи влади посилалися на статтю 15 Закону про усиновлення, яка містила абсолютну заборону на усиновлення, якщо особа, яка повинна була дати згоду, отримувала винагороду. Верховний суд залишив це рішення в силі.

Оцінка Суду

У цій справі Суд вирішив, що слід розрізнявати право заявників на повагу до сімейного життя та їхнє право на повагу до приватного життя.

(а) Чи мало місце порушення права заявників на повагу до сімейного життя

Верховний суд керувався припущенням, що над правом заявників на повагу до сімейного життя тією мірою, якою воно було порушено, переважили суспільні інтереси. ЄСПЛ не вбачив підстав вважати інакше. Тим паче, не виявилось, що заявники стикалися з будь-якими перешкодами чи практичними труднощами в спільному сімейному житті через відповідну відмову. Заявники безперервно проживали разом з лютого 2014 року, коли близнюків привезли до Данії. Діти одразу отримали громадянство Данії. Зрештою в березні 2018 року органи влади схвалили надання першій заявниці та її чоловіку спільної опіки над дітьми. З огляду на межі розсуду, надані державі-відповідачу, висновки судів досягли справедливого балансу між інтересами заявників та інтересами держави.

(b) Чи мало місце порушення права заявників на повагу до приватного життя

ЄСПЛ послався на загальні принципи, викладені у справах *Mennesson v. France* та *Paradiso and Campanelli v. Italy* [ВП].

Крім того, стосовно свободи розсуду щодо визнання в національному законодавстві законних стосунків між дитиною, народженою внаслідок гестаційного сурогатного материнства за кордоном, і передбачуваною матір'ю, ЄСПЛ нагадав про свій нещодавній висновок у справі *C.E. and Others v. France* про те, що два фактори мали особливу вагу: першочергові інтереси дитини та, як наслідок, обмежена свобода розсуду держави.

І навіть більше, Суд послався на Консультативний висновок щодо визнання в національному законодавстві законних стосунків «батьки – дитина» між дитиною, народженою в результаті гестаційного сурогатного материнства за кордоном, і передбачуваною матір'ю ([ВП], запит № P16-2018-001, Касаційний суд Франції, від 10 квітня 2019 року).

(i) Право першої заявниці на повагу до приватного життя

Верховний суд, здається, вважав само собою зрозумілим, що над правом першої заявниці на повагу до приватного життя, яке є її правом на особистий розвиток через її стосунки з дітьми та її зацікавленість у продовженні цих стосунків з ними, тією мірою, якою воно було порушено, переважили суспільні інтереси. ЄСПЛ не побачив підстав вважати інакше.

(ii) Право другого та третього заявників на повагу до приватного життя

ЄСПЛ цілком усвідомлював, що Верховний суд мав складне завдання зважити найкращі інтереси дітей у цій справі та загальні інтереси, які лежать в основі статті 15 Закону про усиновлення, зокрема, щодо уникнення комерційної експлуатації сурогатних матерів і ризику перетворення дітей на товар. Останнє положення було впроваджено нинішньою редакцією в 1997 році та спрямоване надати Данії можливості ратифікувати Гаазьку конвенцію. Проте, посилаючись, серед іншого, на справу *Mennesson v. France* та Консультативний висновок, Верховний суд дійшов висновку, що це положення не враховує, як вимагається, найкращі інтереси дитини, а отже потребує внесення змін.

На думку Верховного суду, до набрання чинності необхідною поправкою варто було провести індивідуальну оцінку щодо того, чи буде відмова в усиновленні суперечити статті 8 Конвенції. Отже, стаття 15 Закону про усиновлення, як тлумачить її Верховний суд, дозволяла усиновлення дітей, народжених за договором про сурогатне материнство, якщо усиновлення відповідало найкращим інтересам дитини, а відмова суперечила б статті 8 Конвенції.

Верховний суд провів власну оцінку цієї справи на основі цих посилань, вивчивши особисті обставини причетних осіб. Верховний суд одностайно дійшов висновку, що в інтересах дітей бути усиновленими першою заявницею для того, щоб вони були юридично визнані її дітьми. Однак, беручи до уваги різні конкретні кумулятивні рішення, передбачені данським законодавством, у тому числі те, що

першій заявниці було надано спільну опіку над дітьми і що вона могла зберегти опіку в разі законного роздільного проживання, розлучення чи смерті біологічного батька, більшість суддів Верховного суду не знайшла «нічого, що свідчило б про те, що це мало б значний вплив на приватне життя дітей, якби перша заявниця не усиновила їх».

У своєму Консультативному висновку ЄСПЛ установив, що право дитини на повагу до приватного життя в значенні статті 8 Конвенції не потребує спеціальної форми юридичного визнання, такої як внесення в реєстр народження, шлюбу і смерті деталей зі свідоцтва про народження, визнаного за кордоном; «інші засоби, як-от усиновлення дитини передбачуваною матір'ю, можуть бути використані за умови, що процедура, встановлена національним законодавством, гарантує, що вона може бути реалізована швидко й ефективно відповідно до найкращих інтересів дитини».

Тому виникло питання: якщо не усиновлення дитини одним з передбачуваних батьків, то який інший спосіб міг би задовольнити вимогу законного визнання в цій справі.

У своїх рішеннях, ухвалених після Консультативного висновку, у справах *Valdís Fjölnisdóttir and Others v. Iceland, A.M. v. Norway, C.E. and Others v. France* та *H v. the United Kingdom* (ухв.) ЄСПЛ застосував цілісний підхід, беручи до уваги не лише ситуацію, коли справа стосувалася саме народження дитини, а й питання, чи була можливість для подальшого юридичного визнання. Крім того, ЄСПЛ визначив конкретно вплив втручання на право заявників на приватне життя. Слід зазначити, що перераховані справи не стосувалися відмови в усиновленні за рішенням влади. У цих справах або сторони не подали заяву про усиновлення, або її було відкликано, або надання її залежало від згоди біологічного батька. Утім, з їхніх конкретних обставин виявилось, що «іншим засобом» може бути передача дитини на виховання до передбачуваної матері, або видача судового наказу про спільну батьківську відповідальність, або спільне визнання дитини, яка перебувала в законних стосунках «батьки – дитина» лише із жінкою, яка народила дитину.

У цій справі органи влади відмовили першій заявниці в усиновленні другого та третього заявників. Натомість першій заявниці було надано спільну з біологічним батьком опіку. Крім того, законодавство Данії передбачало різні правові можливості. Тож у разі законного роздільного проживання, розлучення або смерті біологічного батька перша заявниця могла зберегти опіку згідно із загальними правилами Закону про батьківську відповідальність і могла б передбачити забезпечення дітей у своєму заповіті відповідно до Закону про спадщину, і для цілей податку на спадщину діти перебували б у такому самому становищі, якби вони були її дітьми. Проте факт залишався фактом: окрім усиновлення, національне законодавство не передбачало інших можливостей визнання законних стосунків «батьки – дитина» з передбачуваною матір'ю. Відповідно, коли їм було відмовлено в усиновленні, їм було де-факто відмовлено у визнанні законних стосунків між батьками та дітьми. Така відсутність визнання сама по собі мала негативний вплив

на право дітей на повагу до приватного життя, зокрема тому, що це поставило їх у становище правової невизначеності щодо їхньої особистості в суспільстві.

Що стосується спадкування, то хоча перша заявниця могла скласти заповіт, діти не були б її спадкоємцями з огляду на законні стосунки між батьками та дітьми на відміну від ситуації з іншими дітьми в Данії.

Діти жили з першою заявницею, яка була їхньою передбачуваною матір'ю, і їхнім біологічним батьком, оскільки вони прибули до Данії в лютому 2014 року, тобто майже за сім років до того, як Верховний суд ухвалив своє рішення. Тобто діти протягом значного часу вважали їх обох своїми батьками і, очевидно, в їхніх інтересах було отримати такі ж правові стосунки з першою заявницею, які вони мали зі своїм батьком. Крім того, не було жодних протилежних батьківських інтересів між першою заявницею і біологічним батьком дітей, що могло мати місце, коли передбачувані батьки в умовах сурогатного материнства розлучилися і з'явилися нові партнери. Також не було жодних інших осіб, які претендували на батьківство, як це могло мати місце при допоміжній репродукції, коли в зачатті дитини могла бути задіяна низка різних осіб.

Отже, Суд не переконався, що за конкретних обставин цієї справи кумулятивні рішення, передбачені данським законодавством, мали такий вплив на приватне життя дітей, щоб компенсувати відмову в усиновленні дітей першою заявницею. Крім того, ЄСПЛ не переконався в тому, що органи влади держави-відповідача, відмовляючи другому та третьому заявникам бути усиновленими першою заявницею, досягли справедливого балансу між інтересами дітей в отриманні законних стосунків «батьки – дитина» з передбачуваною матір'ю та правами інших осіб, а саме тих, хто, загалом і абстрактно, ризикував постраждати від негативного впливу комерційної домовленості про сурогатне материнство.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції щодо права другого та третього заявників на повагу до приватного життя (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 6 грудня 2022 року й набуло статусу остаточного березня 2023 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.